

לאחר הרצח

פרופ' דניאל פרידמן*

לא נחנתי בעט שכוחו לבטא את עומק הכאב, הזעזוע ותחושת איך-האונים שהביא עלינו הרצח הנורא של ראש הממשלה יצחק רבין. גם לא אנסה לתאר את פועלו של מי ששלוש פעמים שינה את פניה של מדינת ישראל, כל פעם עד לבלי הכר. פעם אחת, כרמטכ"ל שהוביל את צה"ל לניצחון הגדול בתולדות עמנו; פעם שנייה, בתהליך השלום, ופעם שלישית, עם הירצחו.

אצביע רק בתכלית הקיצור על שני נושאים הנוגעים לעולם המשפט שראוי שיעסיקונו. האחד, נוגע לערכי היסוד והשני, לדיני העונשין ולאכיפת החוק. ערכי היסוד – את ערכי היסוד ניתן לחלק לשתי קבוצות – האחת, הערכים הבאים לשרת את חופש הפעולה (הערכים האקטיביים), דוגמת חופש הביטוי, חופש ההפגנה,

* דיקאן בית-הספר למשפטים, המטלול האקדמי של המכללה למינהל; פרופסור, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב.

חופש העיסוק וכו'. הקבוצה השניה היא היפוכה של הראשונה. כנגד כל ערך המבטא חופש פעולה, ישנו ערך נגדי (פסיבי) המשקף את הצורך להגן על הקורבן הפוטנציאלי מפני חופש הפעולה שניתן לזולתו. מטבע הדברים, יש למצוא את נקודת האיזון בין שני קטבים אלה. לטעמי הרחקנו לכת בעניין זה לעבר ערכי חופש הפעולה ולא שמרנו די הצורך מפני הפגיעה הכרוכה בחופש זה.

דוגמא בולטת היא ההתפתחות שארעה כיחס לחופש הביטוי. חופש זה נועד לאפשר הבעת דעות והפצתן ופרסום מידע. אולם הוא חרג מעבר לכך¹. כשלעצמי, מעולם לא הבנתי מה לחופש הביטוי ולקיום משמרות מחאה, הפגנה או תהלוכה ליד ביתו של איש ציבור. לפני למעלה מעשרים שנה דחה בית-המשפט הגבוה לצדק, בבג"צ 2456/73² בהחלטה קצרה, בקשה להתיר לקיים אסיפה ליד ביתו של שר-התוך. קיצור הדברים איננו גורע ממשקלם, וכך נאמר: "חופש האסיפה וחופש הביטוי אין פירושה מתן היתר לחדור לרשות היחיד של איש הממלא תפקיד ציבורי ולהטריד אותו ואת בני ביתו בחייהם הפרטיים, כדי להשפיע עליו, בדרך זו, על פעילותו הציבורית..."

מאז שונתה ההלכה. העניין שב והתעורר בבג"צ 2481/93 דיין נ' מפקד מחוז ירושלים³, בהקשר לעתירה להרשות אסיפה ליד ביתו של הרב עובדיה יוסף, שמטרתה היתה למחות על המשך השתתפות ש"ס בממשלה. השופט ש' לויך בדעת מיעוט, תמך באימוץ ההלכה הישנה. זוהי בעיני העמדה העדיפה. אולם שופטי הרוב היו מוכנים להרחיב את היריעה ולאפשר, בתנאים מסויימים, הפגנה ליד ביתו של איש הציבור. הסוגייה שבה ועלתה בבג"צ 6658/93 עם כלביא נ' מפקד משטרת ירושלים (טרם פורסם) שבו התיר בית-המשפט העליון קיום אסיפת מחאה רבת משתתפים מול מעונו הרשמי של ראש הממשלה בירושלים, תוך הדגשה שמדובר במעון הרשמי. למיטב הבנתי גם פסיקה מרחיבה זו לא היה בה כדי להצדיק את מה שהתרחש בקביעות לפני מעונו הפרטי של ראש הממשלה בתל-אביב.

אכיפת החוק ודיני עונשין – גם לצורך עניין זה אמיין את הנושא לשתי קבוצות. האחת, קבוצת העבירות הקלאסיות, שאותן אכנה פיסיות, בהיותן כרוכות לרוב בפגיעה פיסית בגוף או ברכוש, דוגמת תקיפה וגניבה. השנייה, עוסקת בעבירות המכונות עבירות הצווארון הלבן, והן כוללות מרמה, הפרת אמונים, עבירות כניירות ערך, עבירות

מס וכו'.

1 בהקשר זה אשוב ואזכיר את פסק-הדין בבג"צ 606/93 קידום יוזמות ומו"לות (1981) נ' רשות השידור, פ"ד מח (2) 1, שבו חייב בג"צ, ברוב דעות, את רשות השידור לפרסם את הסיסמה "קידום: לך תצטיין", אף שלדעת המנהל הכללי של רשות השידור פוגעת הסיסמה בטעם הטוב. בהודמנות זו בוטלה ההלכה הקודמת שנפסקה בבג"צ 421/71 יפאורה נ' רשות השידור, פ"ד כה (2) 741. חוששני שגם ההלכה החדשה של קידום יוזמות, שלכאורה איננה שייכת לעניינינו, תרמה לאווירה הכללית שלפיה ברגע שמנופפים בסיסמת חופש הביטוי "הכל פתוח", וכי למרות שמדובר לא אחת על איזון בין אינטרסים, בסופו של דבר ידו של חופש הביטוי (ומה שמופיע תחת כסות זו) על העליונה. כיקורת על הגישה החדשה המשתקפת בקידום יוזמות פרסמתי במאמרי: ד' פרידמן "עיסוק בזוטות" המשפט ב (תשנ"ה) 89.

2 כהנא נ' מפקד המחוז הירומי של המשטרה (לא פורסם).

3 פ"ד מח (2) 456.

לכל אחת מאלה מצטרפת שאלת יחסה של המערכת לעבירות הנדונות, וממילא דרגת אכיפתן. יש לזכור שאין למערכת האכיפה (המשטרה, התביעה ובתי-המשפט) כל אפשרות להתמודד עם כל העבירות. חלק נכבד מן העבירות, אולי רובו, איננו מתגלה כלל או איננו נחקר או מטופל.

בשנים הראשונות שלאחר קום המדינה הושם דגש על העבירות הפיסיות ואילו הטיפול בעבירות הצווארון הלבן הוזנח במידה רבה. לפני כעשרים שנה חלה תפנית והדגש הועבר בהדרגה לעבירות הצווארון הלבן. איש לא יחלוק על הצורך להתמודד עם עבירות אלה, אך למרבה הצער היה התהליך מלווה בהחלשות יתר של המערכת האמורה להגן על הציבור בפני העבירות הפיסיות. החלשות זו משתקפת הן בגישת בתי-המשפט והן בגישת המערכת החוק-שיפוטית. אזכיר לשם השוואה את עבירות ההמרדה וההסתה להמרדה (סניפים 133 ו-134 לחוק העונשין) שהינן בגדר אות מתה. נאמר בין השאר, שלא משתמשים בהן מחמת עירפולן. אך ראה זה פלא, עבירת הצווארון הלבן בעניין הפרת אמונים (סעיף 284 לחוק העונשין), שהינה לא פחות מעורפלת, הפכה לחם חוקם של בתי-המשפט. יודגש, לא כל העבירות הפיסיות הן מעורפלות. נהפוך הוא: מרביתן אינן כאלה, וכוחם של הדברים יפה לשורה ארוכה של עבירות, החל מאימונים צבאיים אטוריים, החזקת נשק שלא כרין, עבירות האלימות למיניהן וכלה בעבירות הכרוכות בפגיעה ברכוש.

הנעשה בתחום גניבות כלי הרכב⁴ הוא דוגמא מובהקת לרפיסות של אכיפת החוק בכל הנוגע לעבירות הקלאסיות, וכך גם הנושא של פריצות לבתי-עסק ולדירות, שהוא נגע שכיח, שאיננו זוכה לטיפול נאות.

דיברתי על האיוון הבעייתי בין שני הסוגים של ערכי היסוד מצד אחד, ומן הצד השני על הדירוג הבעייתי של אכיפת החוק בכל הנוגע לשני סוגי עבירות.

למרבה הצער הרצח הנפשע של ראש הממשלה, הוא שהביאני להציג את הכעיות. אטור, כמוכן, שהרצח יוביל לעשיית איוון בעייתי אחר, שיהיה בו משום פגיעה בזכויות הפרט, שבית-המשפט העליון תרם כה רבות לבנייתן.

אולם הרצח, החושף בהדרגה התמוטטות של מערכות, ממחיש גם אווירה כללית בהקשר של אכיפת החוק, כאשר דומה שהמערכת המופקדת על נושא זה נוהגת כמתבונן חסר-אונים במחזה שאת תוכנו ומשמעותו הוא מתקשה להבין.

4 לאחרונה ניתן פסק-הדין בדנ"פ 2316/95 גנימאת נ' מדינת ישראל (טרם פורסם) כשאלח המעצר של חשוד בגניבת רכב. לנושא זה בדעתי להתייחס בנפרד. בהקשר הנוכחי, אצטט את הרכזים הבאים, שנאמרו בדעת מיעוט של השופט שמגר: "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו נושא עימו בשורה חוקחית חקוקה לכל פרט בחברה, אולם בשורה זו נועדה לכל החברה ולא רק לעבריינים שבה. קרבן העבירה בפועל ובכוח וכל אורח חיים-דרך זכאים להגנה על כבוד(ם) וחירות(ם) מפני פחד, אימה ופגיעה לא פחות מן הנאשם".
